

Michel Foucault DOZNÁNÍ TĚLA Dějiny sexuality IV

Praha (Herrmann a synové) 2024, přel.
J. Fulka a J. Petříček, 494 str.

Recenzovat poslední díl Foucaultových *Dějiny sexuality* je ošemetný úkol. Jak se postavit ke knize, která byla publikována v originále poprvé v roce 2018 a v českém překladu v roce 2024, ale která byla napsána před více než čtyřiceti lety? V intelektuálním světě se přece mezi okamžikem, kdy vyšla z pera autora, a dnešním dnem už stalo velmi mnoho. Její téma dále žilo svým životem v diskursu filosofie, teologie a dějin křesťanského starověku, aniž mohlo být zásadněji ovlivněno tímto Foucaultovým dílem, ale jeho autor se mezitím stal jakýmsi guruem, široce přijímanou metodologickou autoritou diskursivních analýz a historických či „archeologických“ přístupů k dějinám myšlení. Nestalo se z této knihy Standardwerk vlastně ještě dříve, než vyšla? Je vůbec možné recenzovat klasiky? Je spravedlivé a korektní pouštět se do kritiky tezí této publikace z pohledu, který je nutně zatížen, nebo spíše zvýhodněn čtyřicetiletým následným bádáním?

Paralelně s Foucaultovou prací na dějinách sexuality připravovala Aline Rousselle svou knihu *Porneia. De la maîtrise du corps à la privation sensorielle, IIe-IVe siècles de l'ère chrétienne* (1983, anglický překlad 1988), která se na základě zkoumání především právních a lékařských textů

zabývá životospřávou mužů, řízením životospřávy žen a dětí, sexuálním životem, plodností a porodem, pravidly manželství a konkubinátu, promiskuitou a sexuální abstinencí a panenstvím v římské společnosti křesťanské éry. V desetiletích po Foucaultově smrti pak vyšla řada dalších publikací s tématem sexuality v pozdním starověku a raném křesťanství, které byly zpracovány, aniž se mohly seznámit s textem čtvrtého dílu jeho *Dějiny sexuality*. Nejvýraznějším titulem je kniha Petera Browna *The Body and Society. Men, Women, and Sexual Renunciation in Early Christianity* (1988; český překlad 2000), jež se věnuje témuž období i obdobnému tématu jako nevydaný svazek Foucaultova díla. Dále zde můžu zmínit publikaci Thomase Laqueura *Making Sex. Body and Gender from Greeks to Freud* (1990), která sice neanalyzuje sexualitu v raně křesťanské kultuře, nýbrž dějiny pohlavního dimorfismu, která však s Foucaultovými dějinami sexuality sdílí záměr zpracovat vývoj evropského diskursu souvisejícího s tímto aspektem pohlaví, genderu a sexuality v jeho celkovém rozsahu a jež vyšla také česky (2018).

Do souboru publikací nějak korelujících s Foucaultovým tématem a věnujících se různým stránkám a souvislostem sexuality (a genderu) v raném křesťanství a pozdní antice lze zařadit i další práce. Tematicky nejbližší k čtvrtému dílu Foucaultových *Dějiny sexuality* má kniha Teresy M. Shaw *The Burden of the Flesh. Fasting and Sexuality in Early Christianity* (1998), která se zabývá raně křesťanským as-

ketismem a demonstruje paradoxní skutečnost, že hlavní technikou zvyšování duchovnosti byla u křesťanských asketů tělesná životospráva. Kniha Mathewa Kueflera *The Manly Eunuch. Masculinity, Gender Ambiguity, and Christian Ideology in Late Antiquity* (2001) poukazuje na krizi maskulinity v pozdní antice, již vyšla vstříc křesťanská ideologie a nabídla nový model mužství. Konstituování křesťanské sexuální morálky, tedy tématu nejbližšímu jedné části recenzované Foucaultovy knihy, se věnuje Kathy L. Gaca v knize *The Making of Fornication. Eros, Ethics, and Political Reform in Greek Philosophy and Early Christianity* (2003). Kniha Virginie Burrus *The Sex Lives of Saints. An Erotics of Ancient Hagiography* (2004) se zaměřuje na raná hagiografická díla a demonstruje, jak se mnohá z nich navzdory antierotickému étosu raného křesťanství vyznačují transgresivním „kontraerotismem“, který jde proti prokreativní manželské etice sexuality typické pro dnešní křesťanskou tradici.

Foucaultův projekt dějin sexuality zůstává v nedokončené, torzovité podobě i po vydání tohoto čtvrtého svazku. Jak uvádí v předmluvě jeho editor Frédéric Gros, autor měl dílo původně rozvrženo do šesti svazků a chtěl v něm prozkoumat novově-

ké biopolitické vymezení sexuality v 16.–19. stol. Z tohoto plánu vyšel pouze svazek první (*Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*),¹ který je úvodem k celému pojednání v jeho původně plánovaném rozsahu. Namísto dřívějšího záměru věnovat se křesťanské sexuální morálce a zpovědní praxi v období po Tridentském koncilu se však Foucault nejprve obrátil do hlubších dějin křesťanství a sepsal tento svazek (dnešní *Dějiny sexuality IV. Doznání těla*), který analyzuje vztahy k tělu v raném křesťanství od 2. do počátku 5. stol. Jeho vydání však pozdržel, protože považoval za důležité prozkoumat režim *afrodisií* v myšlení klasického období Řecka (*Dějiny sexuality II. Užívání slasti*)² a posuny v problematizaci sexuality v době římské v 1. a 2. stol. n. l. (*Dějiny sexuality III. Péče o sebe*).³ Autor tedy pracoval na projektu jaksi retrográdně a před pojednáním o reglementaci sexuality v potridentském křesťanství se nejprve obrátil k jejím fundamentům a prozkoumal raně křesťanské prameny ustavení křesťanského vztahu k tělu a sexualitě. Poté však ještě seznal nutnost pojednat ve dvou svazcích o předkřesťanských zdrojích těchto antických křesťanských pramenů a pouze tyto dvě další části stihly vyjít tiskem za jeho života.⁴

¹ M. Foucault, *Histoire de la sexualité I. La Volonté de savoir*, Éditions Gallimard 1976 (česky Herrmann a synové, Praha 1999).

² Týž, *Histoire de la sexualité II. L'Usage des plaisirs*, Éditions Gallimard 1984 (česky Herrmann a synové, Praha 2003).

³ Týž, *Histoire de la sexualité III. Le Souci de soi*, Éditions Gallimard 1984 (česky Herrmann a synové, Praha 2003).

⁴ K pohnutému osudu textu čtvrtého svazku Foucaultových *Dějin sexuality* (*Histoire de la sexualité IV. Les Aveux de la chair*, Éditions Gallimard 2018) srv.

Čtvrtý svazek *Dějiny sexuality* byl vydán na základě rozpracovaných textů: autorského rukopisu a nakladatelského strojopisu s mnoha chybami v přepisu a se zanesenými autorskými korekturami v prvních dvou částech textu. Bylo v něm provedeno několik editorských zásahů, které jsou vyznačeny hranatými závorkami. Jedná se zejména o doplnění nadpisů většiny částí, některých poznámek pod čarou a vyznačení poznámek, které zůstaly v rukopise prázdné. Editorská podoba textu se člení na tři části, jež mají odlišná témata a chronologicky na sebe navazují, i když druhá a třetí část se časově překrývají, takže demonstrují spíše bifurkaci než lineární vývoj diskursu sexuality. Každá část se dále dělí na kapitoly (první část na čtyři, zbylé dvě na tři), které se zpravidla věnují komentování jednoho či více starověkých textů. Jednotlivé části mají další dělení vyznačené většinou pouze písmeny či čísly.⁵

První část je redakčně nadepsaná „Utváření nové zkušenosti“ a v první subkapitole nazvané autorem „Tvorení, plození“ jsou komentovány výklady sexuální morálky ve spisech *Paedagogus* a *Stromateis* Klementa Alexandrijského. Foucault poukazuje na to, že Klement staví etiku na přirozenosti a přejímá koncepty tradiční morálky antických, zejména stoických moralistů. Jejich zásady detailněji rozpracovává a zároveň jim dává náboženský význam, protože je promýšlí v kontextu své křesťanské teologie

Logu. Autor konstatuje, že Klementova morálka není tolerantnější než pozdější, jen ještě nereflektuje další vývoj křesťanského systému hodnot, v němž získá na významu panenství.

Další kapitola se na základě Tertullianových spisů *De paenitentia* a *De baptismo* zabývá procesem přípravy na křest, jak se ustavil na přelomu 2. a 3. stol. Všímá si toho, že se zde na začátku a na konci katechumenátu objevuje dotazování kandidáta na jeho motivy a předchozí život a jeho vyznávání vlastní hříšnosti, a interpretuje to jako doklad vzrůstající role sebepoznávání a vyjevování pravdy o sobě. Dále upozorňuje, že se od konce 2. stol v souvislosti s metaforou znovuzrození ve křtu znovubjevuje motiv umrtvování a smrti (motiv známý už dříve z Pavlových listů) a že zde poprvé přichází ke slovu motiv „Nepřítele“ a duchovního boje. Tyto motivy budou mít významný dopad na pozdější asketismus.

Na téma křtu navazuje kapitola věnovaná diskusím o druhém pokání, tedy o možnosti dosáhnout odpuštění hříchů po křtu, která začala být velmi aktuální od 3. stol. v souvislosti s návratem *lapsi* (osob, které pod tlakem pronásledování selhaly a odřekly se víry). Zejména na základě textů Cypriana a Ambrosia se ukazuje, že také v tomto procesu docházelo k určité rituální formalizaci, jejíž součástí bylo podobně jako u křtu neveřejné šetření s výsledkem svědků, jímž se zjišťovaly okolnosti hříchu či apostata-

Grosu editorskou předmluvu publikovanou v českém překladu na str. 5–17 recenzované knihy.

⁵ Nejednotnost ukazuje na syrovost a nedokončenost textu stejně jako to, že po subkapitole I.2.A na str. 78 nenásleduje žádné B.

se, a poté následovalo dlouhé období veřejné *confessio* či *exhomologésis*, což byla procedura názorných dramatizovaných a emfatických demonstrací vlastní pokory a hříšnosti vrcholící po stanovené době obřadem vyznání a odpuštění v kostele. Foucault opět upozorňuje na rostoucí důležitost vyjevování pravdy o sobě v tomto procesu.

Všimněme si, že od druhé subkapitoly autor stále ještě nemluví o sexualitě, a podobně tomu je i ve vrcholné, čtvrté kapitole první části, která má editorský nadpis „Umění všech umění“ a vychází především z textů Jana Cassiana a místy také textů dalších teoretiků či organizátorů asketického života. Je věnována poustevnické a mnišské praxi duchovního vedení, tréninku vzdávání se své vůle praktikováním poslušnosti, technice sebezkoumání a pozorování myšlenek a jejich doznávání starcům (*exagoreusis*), kteří napomáhají jejich rozlišování. Foucault zdůrazňuje, že tyto techniky sebezpytování se neomezují na hříchy, ale mají za úkol pronikat do tajů duše a propracovávat se od jejich tajemství k tajemstvím skrývajícím se hlouběji a hlouběji. Je to výsostná technika nalézání pravdy o sobě pomocí verbalizace všech myšlenek a spolehnutí se na cizí úsudek.

Druhá část má redakční nadpis „Panenství“ a její první kapitola prezentuje posun v chápání panenství, k němuž došlo během 3. stol. Na jeho počátku stojí Tertullianus, který nepřipisuje panenství zvláštní status a prezentuje ho spíš jako fázi v životě ženy; hodnotu prostředku posvěcení vidí spíše ve zdrženlivosti od pohlavních styků, takže více než panen si cení

vdiv, které po smrti prvního manžela zůstaly neprovdány. Poté ale dochází ke změně chápání, kterou reprezentuje Cyprianův spis *De habitu virginum* a *Convivium decem virginum* Methodia z Olympu. Tyto texty nepojímají panenství negativně jako abstinenci, nýbrž chápou ho jako pozitivní stav, o který je dobré usilovat, jako snahu o zachování křestní integrity nebo jako restauraci čistoty rajskeho stavu a anticipaci eschatologické andělské neporušitelnosti.

Další kapitola této části pojednává o asketické praxi 4. stol., která se prý vyvinula v jakousi *techné* panenského života. Autor přitom vychází z celé řady textů tohoto období, nejvíce pak ze spisů *De virginitate* Jana Zlatoústého a Řehoře z Nyssy. Askeze bývá v této době prezentována jako „filosofický život“ a u křesťanského panenství se zdůrazňuje, že jde o svobodně zvolenou hodnotu v protikladu k praxi zdrženlivosti v pohanském kultu, která byla vynuceným zákazem pohlavních styků. Řehoř z Nyssy pokládá panenství za umění, které překonává a kultivuje přírodu a vyžaduje neustálou namáhavou práci a pomoc zkušeného učitele. Jan Zlatoústý pro tuto námahu používá v asketickém prostředí zavedené metafory boje, války a sportovního zápasu.

Jakou podobu dostalo toto umění, tyto „techniky vlastního já“, jak je Foucault pojmenovává, ukazuje autor v poslední kapitole této části na spisu *De vera virginitatis integritate* Basileia z Ankýry a na textech Jana Cassiana. Basileiův text je významný tím, že kromě zdůrazňování hodnoty panenství pomocí tradičních motivů nabízí zájemkyním také praktické rady, jak

ho dosáhnout a uchovat, a využívá při tom poznatků soudobé lékařské vědy, na jejichž základě formuluje techniky a postupy, jak ovládnout své pocity, tužby, představy a vzpomínky. Cassianova díla mají podobný cíl, jsou však zaměřena na muže žijící v mnišské komunitě cenobitů nebo o samotě jako eremité. Cassianus nad pouhou zdrženlivost staví cudnost (*castitas*), která je andělskou ctností, a cesta k ní je charakterizována dvěma prvky. Jedním je čistota srdce uschopňující ke kontemplativnímu spojení s Bohem a k sebepoznání jako podmínce dalšího očišťování, druhým je duchovní boj.

Koncept duchovního boje vychází z vojenské a zápasnické metaforiky a Cassianus při jejím využití pracuje s motivy tréninku, sebezdokonalování a sebeovládání a s typologií protivníků (jde o Cassianův katalog osmi zlých duchů, vycházející z Euagriovy typologie *logismů*, jimiž na asketu útočí démoni). Foucault upozorňuje, že klíčovou roli v duchovním boji získává zkouška – pokušení, které není počátkem hříchu ani úmyslem ho spáchat, nýbrž epizodou boje a předmětem analýzy, jež má odkrýt tajemství duše. Autor zde zdůrazňuje, že křesťanství při formování etiky nerozvinulo technologie vlastního já kolem kategorie hříchu, ale kolem tohoto pojmu pokušení.

V katalogu zlých duchů Cassianus sdružuje položky do párů, mezi nimiž má vůdčí místo smilstvo a nestřídmost jako počátek ostatních neřestí. Tato dvojice má kořeny v těle a nelze ji porazit bez tělesného umrtvování. Nestřídmost je potřeba krotit, zatímco smilstvo je nutné zcela vykořenit.

Foucault podrobně líčí Cassianovu klasifikaci druhů smilstva i stupně jeho přemáhání, které se všechny odehrávají jako vnitřní boj – na nejnižší úrovni s hnutími těla, na vyšších úrovních s myšlenkami v bdělém stavu a na posledním stupni dochází k utichnutí i erotických snových představ během noční poluce. Autor na závěr zdůrazňuje, že u Cassiana se nejedná o zvnitřnění katalogu zákazů, jež by zákaz aktu nahrazovalo zákazem úmyslu, a stále by tak spočívalo v negativní praxi zdrženlivosti. Spatřuje zde otevření nové oblasti, techniky sebesledování, sebeanalýzy a diagnostikování myšlenek.

Třetí část má autorský nadpis „Manželství“. V její první kapitole o povinnostech manželů autor čerpá ze spisů a homilií Jana Zlatoústého jako svědka dobového diskursu přelomu 4. a 5. stol. inspirujícího se stále ještě myšlenkami antických moralistů a Klementa Alexandrijského. Foucault konstatuje, že pravidla manželského soužití vycházejí z pěti principů: přirozená nadřazenost mužů nad ženami, komplementarita jejich rolí, povinnost muže vychovávat ženu ve ctnostech, princip trvalosti svazku a nutnost vytvoření citového pouta. Oproti Klementovi dochází pouze k posunu pojetí účelu manželství. Jan Zlatoústý manželství systematicky odděluje od úkolu plození potomků, který už ve věku Vtělení není aktuální, protože lidstvo dostalo v Ježíši Kristu jiný lék na smrt, než je reprodukční mohutnost. Smyslem manželství je proto zdrženlivost a ochrana sebe a partnera před nebezpečím smilstva. Z toho vyplývá vzájemná povinnost pohlavních styků, která se zakládá na konceptu dluhu, neboť manželskou

smlouvou se tělo obou členů z manželského páru stává majetkem partnera a má sloužit zkrocení jeho pohlavní žádostivosti.

Poslední dvě kapitoly se věnují Augustinovu vlivu na interpretaci manželské sexuality. Foucault rekapituluje, jak Augustin dospěl k překonání do té doby převažujícího křesťanského názoru, že v Ráji pohlavní reprodukce nebyla přítomna, ale že je teprve dodatečným opatřením proti smrti po pádu prvního člověka. Podle Augustina byly pohlavní styky a tělesné pložení přítomny už před pádem a měly za cíl budovat *societas* na příbuzenských svazcích, což z manželství činí základ společnosti. Pád na tom nic neměnil, a reprodukce se tedy vrací do etické hry manželství jako jeho hlavní cíl. V systému morálního hodnocení pohlavních styků se proto znovuobjevuje kritérium, zda jejich cílem je pložení potomstva, a vyžaduje se formulování komplikovanější *techné* manželských styků.

Této *techné* se Foucault věnuje v poslední kapitole, která staví na analýze Augustinových protipelagiánských spisů. Augustin vyšel z koncepce prvotního hříchu, jehož příčinou bylo neuposlechnutí Božího příkazu a následkem bylo probuzení žádostivosti (*libida*), která způsobuje neposlušnost pohlavních orgánů vůči záměrům lidské vůle. Pádem došlo tedy ke zkažení přirozenosti, jež spočívá v rozštěpení vůle. V ní je nyní přítomna žádostivost, která může chtít něco, co vůle nechce. Zlo se tedy tímto dostává do nitra samotné vůle. Boj, ve kterém u Cassiana bojovala duše s tělesnými hnutími a předmětnými představami, se nyní přesouvá do duše a vůle se

v boji se zlem činí sama sobě předmětem. Pokud subjekt v boji prohrává, není to proto, že by duše otevřela brány předmětu touhy, ale proto, že subjekt sám sebe potvrzuje jako toužící subjekt. Tím se otevřela cesta k individualizované sexuální morálce, ve které se hodnota skutků neodvozuje od vztahu k partnerovi a jeho žádostivosti, nýbrž od introspektivních kritérií přitakání uskutečňovaného ve vztahu individua k sobě samému.

Na závěr knihy editor připojil sérii čtyř dodatků, které byly v krabicích s rukopisem umístěny v oddělených deskách. První dodatek je stručným nástinem cílů spisu. Druhý dodatek přináší rozsáhlejší pojednání o vztahu *exomologésis* a *exagoreusis* a duchovního vedení, o vývoji křesťanské kající praxe, která je charakteristická spojením špatného konání a říkání pravdy, a o zvláštním charakteru církevní moci, jež má základ v moci pastýřské. Třetí dodatek rekapituluje homilie Jana Zlatoústého o Kainově mlčení a Adamově, Evině a Davidově doznání a vyvozuje z toho, jakou důležitost má vyslovování pravdy o sobě samých pro křesťanskou spiritualitu. Druhý a třetí dodatek tematicky souvisejí s kapitolami o duchovním vedení a doznávání. Čtvrtý dodatek navazuje na téma poslední kapitoly a věnuje se problému, jak myslet vztah pohlavních styků k porušitelnosti a smrtelnosti a jaké důsledky má Augustinova teorie možnosti pohlavního styku před pádem.

Čtvrtý díl Foucaultových *Dějin sexuality* se zabývá tématy, z nichž některá byla mezi jeho sepsáním a publikací podrobena důkladnější analýze, takže se kniha může v někte-

rych bodech jevit zastaralá. Například mnišská praxe spojení postu a sexuální čistoty byla podrobně analyzována a interpretována Teresou Shaw (1998) a pojednání o ní se může z dnešní perspektivy jevit nedostatečné. V knize můžeme vidět také jiné nedostatky. Jako největší bych uvedl její soustředění se pouze na autory reprezentující protoorthodoxní a orthodoxní křesťanský diskurs. Jako by Foucaulta mjela tendence studovat raně křesťanský diskurs v jeho komplexnosti a neomezovat se pouze na autory vyzdvižené pozdějším diskursem orthodoxie. Tato tendence je standardem dnešní odborné práce. Inspirovaným ovšem kým? – Především jistým francouzským filosofem Michélem Foucaultem. Na tomto právě vidíme, jak je recenzování této knihy mnohostranně ironický podnik, ve kterém jako by se autor recenzované knihy vysmíval sám sobě a čekal, zdali se recenzent nechá nachytat. Zpět však ke kritizovanému omezení. Foucault si je vědom, jaký vliv na orthodoxní reglementaci sexuality měli markionité, valentinovci a jiné enkratitské směry raného křesťanství ozývající se např. v apokryfní literatuře, ale na rozdíl od Petera Browna (1988) jim nevěnuje žádnou pozornost.⁶ Tento nedostatek lze ov-

šem vysvětlit také jiným účelem jeho knihy. Zatímco Brown psal komplexní výklad o raně křesťanské teologii a spiritualitě, Foucault si původně tímto svazkem jen připravoval pole pro pojednání o novověké problematizaci sexuality v 16.–19. stol., a podstatné pro něho tak byly právě jen ony fenomény regulace pohlavních styků, které se propály do moderní praxe, a tento účel kniha plní.

Dle mého soudu kniha ještě dnes může přinést několik významných podnětů. Velmi inspirativní je kapitola I,4, která zcela brilantně vysvětluje podstatu a dosahy praxe mnišské poslušnosti, duchovního rozlišování a vyznávání myšlenek poustním starcům. Doplňuje ji pasáž z kapitoly II,3 věnovaná pojetí duchovního boje u Jana Cassiana, jež prezentuje skvělou analýzu pokušení. Dalším přínosem je celkový interpretační a metodologický rámec, kterým se autorovi podařilo zachytit řadu diskursivních proměn, během nichž tytéž fenomény (panenství, manželství, zdrženlivost, žádostivost) nabývají nových hodnot v závislosti na drobných změnách v „systému rozptýlení“.⁷ Kniha je také chybějícím kamínkem do mozaiky autorova pozdního myšlení o *parrésia* jako *truth-telling*.⁸ V jeho tehdejších

⁶ Ani Foucault, ani Brown koneckonců neberou v potaz vlivy konkurence mezi protoorthodoxním křesťanstvím a raným rabínským judaismem ve 2. a 3. stol., která se odráží rovněž v diskursu sexuality.

⁷ „Systém rozptýlení“ je jeden z méně jasných pojmů použitý ve Foucaultově *Archeologii vědění* k vysvětlení pojmu diskursivní formace, a rozumím-li mu správně, jde o jakési oxymóron, kterým autor myslí systém diskursu jako strukturu v její otevřenosti a principiální nestabilitě.

⁸ Srv. tiskem nevydaná sbírka přednášek M. Foucaulta, *Discourse and Truth: The Problematicization of Parrhesia. 6 lectures given by Michel Foucault at the University of California at Berkeley, Oct-Nov, 1983* [online], dostupné z <https://>

projevech se zdálo, že důraz, který kladl na křesťanské říkání pravdy o sobě v soukromém vyznávání myšlenek, přehlíží křesťanskou *parrésia* při veřejném kázání nebo při veřejném vyznání víry mučedníkem před římskými tribunály.⁹ Přesazením jeho teze do doby formování orthodoxie a orthopraxie ve čtvrtém století a jejím zasazením do kontextu ustavení křesťanské subjektivity získává tato teze na přesvědčivosti a zdá se, že Foucault opravdu postihl na křesťanské kultuře cosi podstatného.

Foucaultův text se vyznačuje jasností a věcností typickou spíše pro jeho pozdější díla. Autor nezaujatě popisuje povrch diskursivní formace a zdržuje se hodnocení i u tak křikla-

vě kontroverzních a z hlediska dnešní zkušenosti potenciálně nebezpečných asketických praktik, jako je úplné zřeknutí se vlastní vůle v absolutní poslušnosti. Jeho popis však doprovází pronikavá analýza, která sama odhaluje kritické body, aniž by na ně autor upozorňoval nebo je explicitně hodnotil.¹⁰ Díky této jasnosti a nezaujatosti a zejména díky tomu, kolik prostoru dává Foucault citacím ze zdrojových textů, může kniha být nejen standardní příručkou ke studiu raně křesťanské askeze a spirituality, ale bez nadsázky a ironie ji mohu prohlásit také za vhodný text pro *lectio divina*.

Jiří Pavlík

foucault.info/parrhesia. Zde Foucault pro *parrésia* v křesťanství ponechává místo pouze v oblasti říkání pravdy o sobě v doznání.

⁹ Na tento nedostatek jsem upozorňoval v poznámce 10 svého článku *Παρησία in John Chrysostom's Homilies on the Gospel of Matthew*, in: *Vigiliae Christianae*, 73, 2019, č. 1, str. 1–15.

¹⁰ Tato nezaujatá věcnost neumožňuje soudit, jak Foucault ve své době hodnotil Augustinovu interiorizaci a individualizaci sexuální morálky prezentovanou na konci knihy, která v důsledcích vykazuje závažné praktické nedostatky. Veřejně se zkompromitovala např. v případě dnes laicizovaného a odsouzeného katolického kněze Ronalda H. Paquina, jehož rozhovor s novinářkou *Boston Globe* Sachou Pfeiffer dokumentující případy sexuálního zneužívání v bostonské diecézi se stal jednou z nejznepokojivějších scén filmu *Spotlight* Toma McCarthyho (2015). Paquin zde na otázku, zda při své službě sexuálně obtěžoval chlapce, odpověděl, že ano, že s nimi „blbnul“, ale nikdy při tom necítil uspokojení, nikdy, což je prý důležité, z toho neměl žádnou rozkoš („Sure, I fooled around them but I never felt gratified myself ... I never got any pleasure from it, that's important to understand“). K autenticitě tohoto rozhovoru se vyjadřuje novinářka i autoři v článku B. Cappadona, *The Story Behind the Most Disturbing Conversation in Spotlight*, in: *Boston.com*, 9. 11. 2015, dostupné z <https://www.boston.com/culture/movies/2015/11/09/the-story-behind-the-most-disturbing-conversation-in-spotlight/>. Podle autorky článku film touto scénou dává nahlédnout do psychologie těchto zneužívajících kněží. Možno k tomu dodat, že obnažuje stejně dobře také jejich teologii.